Özbekistan’ın “2017-2021 Kalkınma Stratejisi” Üzerine Düşünceler: Orta Asya’da Bölgesel İktisadi İşbirliği ve Dengeli Dış Politika Seçeneği Alanında Fırsatlar

Considerations on “Uzbekistan's Development Strategy for 2017-2021”: Opportunities for Regional Economic Cooperation and Balanced Foreign Policy Option in Central Asia

Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu (Avrasya University, Turkey)

Abstract

The aim of this paper is to investigate the outcomes of Article 3 covering priority areas of economic development and liberalization and the Article 5 covering implementation of balanced, mutually beneficial and constructive foreign policy of “Uzbekistan's Development Strategy for 2017-2021” pioneered by Honorable Shavkat Mirziyoyev, President of Uzbekistan, who came to power in 2016. The method followed in this investigation is descriptive and literature and data used are acquired via electronic library and inter-net. It is concluded that President Mirziyoyev’s new initiative is to motivate Central Asian states in that they may develop a mutually benefitted regional economic cooperation among themselves and pursue a balanced, mutually benefitted and constructive foreign policy vis-à-vis China and Russia.

1 Giriş

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra birbiri ardına bağımsızlığını ilan Sovyet cumhuriyetleri arasında, Orta Asya’daki Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan Cumhuriyetleri de vardı ve Türkiye bu yeni devletlerin bağımsızlığını tanıyan devletler arasında ilk sırada idi.

Yeni Orta Asya cumhuriyetlerinin herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan bağımsızlıkları ve egemenlikleri ile ilgili kurumsal gelişmelerini tamamlamaları, ekonomilerini güçlendirmeleri, kendi aralarında bölgesel ekonomik bütünleşmeye gitmeleri ve dengeli, ortak çıkara dayalı ve yapıcı bir dış politikayı öncelikle kendi aralarında uygulamaları eşyanın tabiatına uygun bir gelişme olurdu ve Türk Milletinin samimi beklentisi de bu istikametteydi.

Ancak bağımsızlıklarını kazanmalarından itibaren yaklaşık 30 yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, beklentiler istenen istikamette gelişemedi. Orta Asya’daki her bir devlet içine kapanarak, tarihi uzlaşmazlıkları diri tutarak ve bölgesel bir ekonomik bütünleşmenin kapılarını kapatarak beklentileri boşa çıkardı. Bu gelişmelerin nedenlerini ayrıntılı olarak araştırmak bu bildirinin konusu değildir.

Özbekistan’ın yeni Cumhurbaşkanı Sayın Shavkat Mirziyoyev’in göreve gelmesi ile birlikte Orta Asya devletleri bakımından ümit verici gelişmelerin baş verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Orta Asya’nın nüfusça en kalabalık, kentleşme, ticaret ve medeniyet itibarıyla en eski ve iki kere karaya kilitli devleti Özbekistan’ın geliştirdiği “2017-2021 Kalkınma Stratejisi” bu manada ümitleri yeşertmiştir. Bildiride bu kalkınma stratejisinin inceleme konusu seçilmesinin nedeni budur.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Sayın Mirziyoyev Başkanlığında, Ali Meclis Başkanı ve Sözcüsü, Başbakan, Milli Güvenlik Servisi Başkanı, Genel Kurmay Askeri Başsavcısı, Cumhurbaşkanının Milli Güvenlik Servisi Başkanı, Cumhurbaşkanının Başdanışmanı ve beş Danışmanından oluşan “Milli Komisyon”, 2017-2021 Kalkınma Stratejisi Kararnamesini hazırlamış ve Sayın Mirziyoyev de Kararnameyi 7 Şubat 2017 tarihinde imzalamıştır. Kararname, kalkınma stratejisinin takvime uygun ve etkin bir şekilde uygulanmasını, bütün devlet birimlerinin birinci önceliği olarak belirlemiştir (The Tashkent Times, 2018).

Özbekistan’ın 2017-2021 Kalkınma Stratejisi beş öncelik alanında sahip bulunmaktadır. Bu alanlar; I) Devlet sisteminin ve kamu yapılanmasının iyileştirilmesinde öncelik alanları, II) Hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yargı sistemin ileri derecede reforma tabi tutulmasında öncelik alanları, III) İktisadi Kalkınma ve liberalleşmede öncelik alanları, IV) Sosyal alanın geliştirilmesinde öncelik alanları ve V) Güvenlik, etnik kimlikler-arası uyum ve dini hoşgörü ile dengeli, karşılıklı çıkara dayalı ve yapıcı dış politika sahalarında öncelik alanlarından oluşmaktadır.

Bu bildiride söz konusu edilen beş öncelik alanından III numaralı alanın tamamı ile V numaralı alanın sadece “karşılıklı çıkara dayalı ve yapıcı dış politika sahalarında öncelik alanları” incelenecek, diğer kısımlar bildirinin kapsamı dışında tutulacaktır.

Bildirinin ikinci bölümünde Özbekistan’ın 2017-2021 Kalkınma Stratejisi’nin III ile V. öncelik alanları, üçüncü bölümünde Orta Asya’da Ekonomik ve Politik İşbirliğinin Kısa Tarihçesi, dördüncü bölümünde Sayın Mirziyoyev

Döneminde Orta Asya’da Ekonomik ve Politik İşbirliği ele alınmakta ve genel değerlendirme ve ulaşılan sonuçlar sonuç bölümünde özetlenmektedir.

2 Özbekistan’ın 2017-2021 Kalkınma Stratejisi’nin III ve V. Öncelik Alanları

2.1 Öncelik Alanları

Bildirinin bu bölümünde Özbekistan’ın 2017-2021 Kalkınma Stratejisi’nin III. ve V. Öncelik alanları tanıtılacaktır (The Tashkent Times, 2018). Giriş bölümünde ifade edildiği gibi bu bildiri bahse konu edilen III. Aşamanın tamamı ile V. Aşamanın sadece dış politika ile ilgili önceliklerini inceleme konusu yapmaktadır. İncelemeden elde edilen bilgiler, daha sonra Orta Asya devletlerinin ekonomi ve dış politikalarının analizinde kullanılacaktır. Bahse konu kalkınma stratejisinin ilgili bölümleri aşağıda verilmektedir:

III. İktisadi Kalkınma ve Liberalleşmede öncelik alanları:

Makroekonomik istikrarın daha da güçlendirilmesi ve yüksek oranlı iktisadi büyüme oranlarının sağlanması:

Makroekonomik dengenin sağlanması, orta dönem programların icrası aracılığıyla yapısal ve kurumsal reformların derinleştirilmesi yoluyla gayrisafi yurt içi hasılda yüksek büyüme hızlarının garanti altına alınması; Harcamalar sosyal alanlara yönlendirilirken, bütçe kalemleri arasındaki ilişkiler iyileştirilirken, ve mahalli bütçelerin gelir kısmının yükseltilmesine odaklanılırken, bütün düzeylerde dengeli bütçenin garanti altına alınması; Politika aletlerini, en iyi uluslararası uygulamalara ve parasal regülasyonların modern piyasa mekanizmalarının tedricen uygulamaya sokulmasına paralel olarak kullanmak suretiyle, para politikasının daha da iyileştirilmesi, milli paranın istikrarının sağlanması; Vergi yükünün azaltılması ve vergi sisteminin basitleştirilmesi politikalarının sağlanması, vergi idaresinin iyileştirilmesi ve teşvik tedbirlerinin yaygınlaştırılması; Banka sisteminin, banka sermaye seviyesinde ve mevduatın istikrarında reform yapılması ve iyileştirilmesi, bankaların finansal istikrarı ve güvenilirliğinin güçlendirilmesi, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler yanında gelecek vadeden yatırım projelerine yönelik kredilerin genişletilmesi; Yeni tür hizmetlerin sisteme sokulması ve hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi yoluyla, sigorta, kiralama ve diğer finansal hizmetlerin hacminin artırılması; girişimciler, finansal kurumlar ve vatandaşlardan yatırım ve sermaye celbinin alternatif bir kaynağı olarak finansal piyasaların geliştirilmesi; *Önde gelen uluslararası ve yabancı finansal kurumlar dahil olmak üzere uluslararası işbirliğinin genişletilmesi*, tedbirli dış borçlanma politikasının izlenmesi ve yabancı sermaye ve kredilerin etkin olarak kullanılması.

Yapısal reformların derinleştirilmesi, ekonominin önde gelen endüstrilerinin modernizasyonu ve çeşitlendirilmesi yoluyla ekonominin rekabetçiliğinin iyileştirilmesi:

Milli ekonominin denge ve istikrarının sağlanması, ekonominin yapısı içinde hizmet sektörünün, küçük ve orta boy işletmelerin payının artırılması; Modernleşmeyi amaç edinen aktif yatırım politikalarının yürütülmesi, üretimin teknik ve teknolojik yenilenmesi, üretim, ulaşım-haberleşme ve sosyal altyapı projelerinin icrası; Mevcut endüstriyel yapıyı daha yüksek bir teknoloji seviyesine çıkarmak, birinci derecede mahalli ham maddeleri kullanarak mamul madde üretmek için yüksek teknoloji endüstrileri hedeflemek suretiyle endüstrilerin ileri seviyede çeşitlendirilmesi ve modernizasyonu; Endüstriler için rekabetçi bir çevrenin yaratılması ve mal ve hizmet piyasalarında tekelliliğinin tedricen azaltılması; Yeni tip ürün ve teknoloji üretiminin teşviki, böylece yerli ürünlerin dış ve yerel piyasalarda rekabetçiliğinin tesis edilmesi; Tüketici malları ve bu malların tamamlayıcıları başta olmak üzere yerel üretimin ve ithal ikamesinin teşvikini esas alan politikaların sürdürülmesi, sektörler arası endüstriyel işbirliğinin geliştirilmesi; Ekonominin enerji tüketimi ve kaynak yoğunluğunun azaltılması, enerjiden tasarruf eden teknolojilerin yaygınlaştırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması, ekonominin verimliliğinin yükseltilmesi; Yeni serbest ticaret bölgelerinin, teknoparkların ve küçük endüstri bölgelerinin yaratılması ve mevcutların etkinliğinin artırılması; Hizmetler sektörünün hızlı geliştirilmesi, gayri safi yurt içi hasıla içinde hizmet sektörünün rolünün ve payının artırılması, bilhassa modern yüksek teknoloji hizmetlere dayanarak hizmetlerin yapısında temel bir dönüşümün gerçekleştirilmesi; Turizm endüstrisinin hızlı gelişiminin sağlanması, turizmin ekonomideki rolü ve katkısının artırılması, turizm hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi, turizm altyapısının kalitesinin yükseltilmesi; İhracat faaliyetlerinin basitleştirilmesi ve liberalleştirilmesi, ihracatın coğrafi dağılımı ve yapısının çeşitlendirilmesi, endüstrilerin ve bölgelerin ihracat potansiyelinin genişletilmesi ve akışkan hale getirilmesi; Karayolu ulaşım altyapısının daha ileri seviyede geliştirilmesi, ekonomide, sosyal alanda ve kontrol sisteminde Bilgi ve Bilişim Teknolojilerinin uygulanması.

Tarım sektörünün modernleştirilmesi ve yoğun geliştirilmesi:

Yapısal reformların derinleştirilmesi ve tarımsal üretimin hızlı gelişiminin sağlanması, gıda güvenliğinin sağlanması, çevre dostu ürünlerin üretiminin yaygınlaştırılması, tarım sektörü ihracat potansiyelinin önemli derecede artırılması; Ekim alanlarının daha ileri seviyede optimize edilmesi, pamuk ve tahıl üretim alanlarının azaltılmasının hedeflenmesi, bu şekilde kazanılan tarımsal alanlarda patates, sebze, yem ve yağlı tohumlar ekiminin gerçekleştirilmesi, yeni yoğun bahçıvanlık ürünleri ve şaraplık üzüm ekiminin gerçekleştirilmesi; Tarım çiftliklerinin geliştirilmesi için uygun şartların yaratılması ve teşviki, özellikle tarımsal üretim, işleme, hazırlama, depolama, pazarlama, inşaat işleri ve hizmetlerin temini gibi alanlara ilgilenen disiplinler-arası seviyede çalışan

çiftliklerin geliştirilmesi; Yeni işleme tesislerinin inşası ve mevcut işleme tesislerinin tamiri ve modernleştirilmesi, tarımsal ürünlerin daha ileri seviyede işlenmesi için modern ekipmanlarla donatılması, yarı mamul ve mamul gıda ürünlerinin üretimi yanında ürünlerin paketlenmesini esas alan yatırım projelerinin uygulanması; Tarımsal ürünlerin depolanması, taşınması ve satışı için altyapının ileri düzeyde tesisi, tarım kimyasallarının, mali ve diğer modern pazarlama hizmetlerinin temini; Sulanabilir arazilerin daha ileri seviyede iyileştirilmesi, arazi ıslahı ve sulama vasıtaları ağının geliştirilmesi, tarım sektörüne özellikle sudan ve kaynaktan tasarruf sağlayan modern tarım teknolojileri başta olmak üzere gelişmiş yöntemlerin sokulması, yüksek performanslı tarımsal makinelerin kullanılması; Hastalıklara ve böceklerle dayanıklı ve yerli toprak, iklim ve çevre koşullarına uyumlu yeni tarımsal ürün türleri ve yüksek verimli hayvan ırklarının geliştirilmesi ve uygulanmasını hedef alan AR-GE çalışmalarının gerçekleştirilmesi; İklim değişimlerinin ve Aral Denizinin kurumasının tarım ve insanların yaşama ortamının geliştirilmesine olan negatif etkilerini azaltmak için sistematik tedbirlerin benimsenmesi.

Ekonomide devlet varlığını azaltmayı amaç edinen kurumsal ve yapısal reformların sürdürülmesi, özel sektörün öncü rolü ve haklarının korunmasının güçlendirilmesi, küçük işletmeler ve özel müteşebbisliğin teşviki:

Özel mülkiyet hak ve garantilerinin güvenilir şekilde muhafazasının sağlanması, bütün engel ve kısıtlamaların kaldırılması, özel teşebbüs ve küçük işletmelerin geliştirilmesi için tam özgürlüğün sağlanması, “Halk zengin ise devlet de zengin ve güçlü olur” ilkesinin uygulanması; Küçük işletmeler ve özel girişimciliğin geliştirilmesi için uygun iş ortamının yaratılması, devlet, düzenleme ve yasa icra otoritelerinin işletmelerin faaliyetlerine yasa dışı müdahalelerinin sıkı şekilde baskılanması, Devlet mülkiyetindeki varlıkların özelleştirme prosedürlerinin ileri derecede basitleştirilip yaygınlaştırılması, iktisadi birimlerin sermayelerindeki devlet payının azaltılması, özelleştirmiş devlet varlıkları temelinde özel işletmelerin geliştirilmesi için uygun şartların yaratılması; *Yatırım ikliminin iyileştirilmesi, başta doğrudan yabancı sermaye olmak üzere dış yatırımların ekonomiye ve bölgelere aktif olarak çekilmesi*; Modern uluslararası standartların ve kurumsal şirket yönetişimi ilkelerinin uygulanması, işletmelerin stratejik yönetiminde hisse senedi sahiplerinin rolünün güçlendirilmesi; İşletmeleri mühendislik ağına bağlamak için gerekli olan prosedürlerin basitleştirilmesi ve mekanizmaların iyileştirilmesi; Sosyal ve ekonomik kalkınmanın düzenlenmesinde devletin rolünün azaltılması, kamu yönetimi sisteminin demokratikleştirilmesi ve adem-i merkezileştirilmesi, kamu-özel sektör işbirliğinin yaygınlaştırılması, hükümet dışı örgütlerin ve yerel otoritelerin rolünün azaltılması.

İllerin, ilçelerin ve şehirlerin bütünleşik ve dengeli sosyoekonomik kalkınması ve potansiyellerinin etkin kullanımı:

Her bir ilin doğal, mineral-hammadde, endüstriyel, turizm ve istihdam potansiyellerinin, sosyoekonomik kalkınma, istihdam yaratma ve geliri arttırmayı hızlandırmak amacıyla bütünleşik ve etkin kullanımının sağlanması; Bölgelerin ekonomilerinin modernleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi hedefini yaygınlaştırarak, başta ticaret ve ihracat kapasitelerinin artırılması yoluyla, göreceli olarak geri kalmış bölgeler ve belediyelerin hızlı kalkınmasını sağlayarak, bölgelerin sosyoekonomik kalkınma seviyelerindeki farklılıkların azaltılması; Yeni fabrikalar, hizmet merkezleri ve küçük sanayi bölgeleri kurarak, özel yabancı yatırımları ve banka kredilerini çekmek suretiyle küçük şehir ve kasabaların aktif kalkınmasının sağlanması; Sübvansiyonlarla ayakta duran bölge ve şehirlerin sayısının azaltılması, sanayi ve hizmet sektörlerinin hızlı gelişimiyle gelir temelli yerel bütçelerin yaygınlaştırılması; Sanayi ve diğer üretim vasıtaları için uygun şartlar yaratmak üzere bölgelerin üretim, mühendislik, haberleşme ve sosyal altyapısının modernleştirilmesi ve daha ileri seviyede geliştirilmesi, özel teşebbüsün geliştirilmesi ve halkın hayat şartlarının iyileştirilmesi.

V. Dengeli, karşılıklı çıkara dayalı ve yapıcı dış politika alanındaki öncelikler:

Dengeli, karşılıklı çıkara dayalı ve yapıcı dış politika alanındaki öncelikler:

Devletin bağımsızlığının ve egemenliğinin güçlendirilmesi, uluslararası ilişkilerin tam bir süjesi olarak ülkenin rolü ve yerinin güçlendirilmesi, gelişmiş demokratik devletlerin seviyesine ulaşılması, *Özbekistan'ın etrafında güvenlik, istikrar ve iyi komşuluk kemeri yaratılması*; Özbekistan Cumhuriyeti'nin uluslararası saygınlığının güçlendirilmesi, ülkenin süregiden reformları konusunda uluslararası toplumun objektif şekilde bilgilendirilmesi; Özbekistan Cumhuriyeti'nin dış politikası ve dış ekonomik faaliyetlerinin yasal çerçevesinin iyileştirilmesi; Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet sınırlarının belirlenmesi ve sınırlandırılması meselelerinin çözülmesi.

2.2 Öncelik Alanlarının Değerlendirilmesi

Özbekistan'ın 2017-2021 Kalkınma Stratejisinin seçilen öncelik alanları değerlendirildiğinde iki temel stratejik hedefe vurgu yapıldığı görülür:

- Özbekistan ekonomisinin piyasa ekonomisinin ilkelerine göre düzenlenmesi,
- Özbekistan dış politikasının Orta Asya Cumhuriyetlerine öncelik verecek şekilde düzenlenmesi.

Özbekistan ekonomisinin piyasa ekonomisi ilkelerine göre düzenlenmesi, J. Williamson'un öncülüğünü yaptığı Washington Konsensüsünün izlerini taşımakla birlikte (Bocutoğlu, 2016), ülke kendisini yabancı finansal sermayeye sınırsız olarak açmadığı için, söz konusu Konsensüsün tam anlamıyla benimsenmediği söylenebilir. Bu

nedenle Özbekistan'ın piyasa ekonomisini kökleştirilme çabaları, ülke ekonomisini kontrolsüz bir şekilde Batı dünyasına açması anlamına gelmeyecektir.

Özbekistan karaya kilitli bir devlet olduğu için, bütün komşuları ile ilişkilerini geliştirmeyi ve komşular arasındaki sorun alanlarını daraltmayı hedef almaktadır. Özbekistan dış politikasının orijinal bir özelliği de Afganistan'ı; Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte ortak bir çerçeveye oturtmasıdır. Gerçekten de Afganistan'ı Orta Asya'nın iktisadi ve siyasi entegrasyonuna dahil etmeyen bir stratejinin eksik kalacağı kabul edilmelidir.

3 Orta Asya'da İktisadi ve Siyasi İşbirliğinin Kısa Tarihçesi

Çeyrek yüzyılı aşan bir bağımsızlık döneminde, Orta Asya'daki bölünme ve kamplaşmaların derinleştiği, bölgede yer alan her bir ülkenin bölgesel iktisadi ve siyasi işbirliği potansiyelini dikkate almadan kendi sınırlı amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştığı, bu yolla kendi kıt kaynaklarını boşa harcadığı ve bu sürecin Orta Asya ülkelerini yetersiz kalkınma hızı ve ileri endüstri devletlerine kendi kendini besleyen bir bağımlılık eğilimi ile yüz yüze getirdiği literatürde sıkça tekrar edilen tespitler arasında yer almaktadır (Kausikan, Starr, Cheng, 2017).

Bölge devletlerinin bağımsızlık döneminde, herhangi bir dış gücün etkisi dışında, kendi teşebbüsleri ile başlattıkları iki proje, 2011 yılında açıklanan *Nükleerden Arındırılmış Bölge* ve *Aral Denizi Girişimi*, sınırlı konulara odaklanmış ve başarısız olmuştur. Bunun dışında bölge devletleri ancak Rusya'nın önderliğinde gerçekleştirilen Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya Ekonomik Birliği, Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü gibi organizasyonlarda bir araya gelebilmekte, tali olarak bölgesel konularda görüş alışverişinde bulunabilmektedir. Devlet başkanları ve kabinelerin anahtar bakanları her yıl Japonya, AB, Kore ve BM toplantılarına katılmakta, fakat bu toplantılarda bölge ülkelerinin bölgesel işbirliği ve küresel sorunlarla ilgili olarak Orta Asya Bölgesinin tavrını ortaya koyan ortak görüşleri, politikaları ve stratejileri bulunmamaktadır. Her bir bölge devleti sadece kendi çıkarlarına odaklı dar bir milliyetçilik politikası gütmektedir. Bu durum kısa dönemde yeni bağımsızlığa kavuşmanın ve ekonomik zayıflığın doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir ve eleştiri konusu yapılmayabilir. Ancak orta ve uzun dönemde bu tür mazeretlerin ikna edici olamayacağını kabul etmek gerekir.

Bütün bu olumsuz tespitlere rağmen, izlediği bağlantısızlık politikası nedeniyle Türkmenistan hariç diğer dört Orta Asya devleti, 1996 yılında Orta Asya Ekonomik Birliği'ni kurdular. Ancak üye ülkelerin iktisadi zayıflığı, batılı ülkelerin kayıtsızlığı ve Rusya'nın karşıtlığı nedeniyle Birlik başarılı olamadı. Bununla birlikte bölgede su kaynaklarının idaresi, uyuşturucu ile mücadele ve güvenlik konularında Birliğin bir hayli mesafe alındığı da bir kenara kaydedilmelidir. Rusya Orta Asya Ekonomik Birliği'ne önce gözlemci oldu, sonra Birliği dağıttı ve Kazakistan ile Kırgızistan'ı Avrasya Ekonomik Birliğine aldı. Rusya'nın diğer bölge devletlerine söz konusu birliğe katılmaları konusunda baskı uyguladığı öngörülebilir.

Orta Asya'da yer alan devletler ortak bir kimlik etrafında örgütlenmeye yanaşmadığı için, Orta Asya Bölgesi iktisadi ve siyasi sahada ortak bir kurumsal altyapı oluşturulamamakta, bu durum da küresel güçlerin kendi çözümlerini bölgeye dayatmasına imkan vermektedir.

4 Shavkat Mirziyoyev Döneminde Orta Asya'da İktisadi ve Siyasi İşbirliği

Özbekistan dış politikasının Sayın Mirziyoyev'in Cumhurbaşkanlığı döneminde köklü değişiklikler geçirdiği hususu dikkat çekici ve heyecan verici bir hakikattir. Komşu Orta Asya devletleri, Özbekistan'ın bölgesel siyasi ve iktisadi işbirliğini güçlendirme merkezli yaklaşımının ana odağı oluyor. Bölge devletleri arasında şüphe ve düşmanlıkla dolu yıllardan sonra, Orta Asya Bölgesi karşılıklı çıkara dayalı bağların geliştirilmesi konusunda önceliği almış bulunuyor.

Sayın Mirziyoyev'in iktidara gelmesinden sonra, hükümet ihracatı arttırmak, uluslararası yatırımları ülkeye çekmek, korumacılığı sonlandırmak, serbest piyasa mekanizmasını oturtmak ve milli ekonomiyi daha rekabetçi hale getirmek amacıyla çalışmalara başladı. Milli para birimini devalüe etti, sabit Dolar kurundan dalgalı döviz kuruna geçti ve bağımsızlıktan sonra ilk defa olmak üzere Özbekistan vatandaşlarının döviz alışverişine izin verdi. Zira döviz kısıtlamaları vatandaşları bunaltıp karaborsanın doğmasına yol açmış, girişimcilik ruhunu ve yabancı yatırımları engellemişti (Weitz, 2018).

2017 yılı Ağustosunda Sayın Mirziyoyev'in rehberliğinde Taşkent'te "*Orta Asya, Özbekistan dış politikasının ana önceliğidir.*" ana temalı bir uluslararası konferans toplandı. Sayın Mirziyoyev bu toplantıda Özbekistan'ın yeni dış politikasını tanıttı ve etkin bölgesel işbirliğinin temellerini attı. Sayın Mirziyoyev son 10 ayda, diğer Orta Asya devletleri ile 11 toplantı, 15 telefon görüşmesi, 2 devlet ziyareti ve 2 çalışma ziyareti yaptı.

Özbekistan'ın Orta Asya'ya yönelik dış politikasının, Orta Asya devletlerinde kapsamlı derin iktisadi ve siyasi ilişkileri ve artan etkileşimi esas alan, bütünleşik bir doktrin olarak şekillendirilmiş olduğu görülüyor. Özbekistan'ın istinasız olarak bütün Orta Asya devletlerine yaklaşımda izlediği aktif bölgesel politika ve yüksek seviyede yoğunlaştırılmış siyasi diyaloglar; ticaret, iktisat, ulaştırma ve haberleşme alanlarındaki bölgesel işbirliği için yeni bir teşvik sağlamaktadır. Özbekistan'ın; Orta Asya'nın iktisadi potansiyelini değerlendirmenin ve

bölgenin küresel ekonomideki rekabet gücünün artırılmasının, etkin bölgesel iktisadi ve siyasi işbirliği projelerini gerçekleştirmeksizin mümkün olamayacağının tamamen farkında olduğu anlaşılıyor.

Nitekim bu alandaki literatür; Orta Asya devletleri arasında verimli etkileşimi engelleyen bölgesel problemlerin ortadan kaldırılması, kültürel ve insani bağların güçlendirilmesi, ticari ve iktisadi işbirliğinin geliştirilmesi, bölgesel güvenlikle ilgili meselelerde işbirliğinin derinleştirilmesi, milli kalkınma hedeflerinin bölge çapında önceliklerle ilişkilendirilmesi ve çok yanlı işbirliğini esas alan yeni bir ideolojinin geliştirilmesine dikkat çekmektedir (Zakirov, Nevskaya, 2017).

15 Mart 2018 tarihinde Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan liderleri ile Türkmenistan Parlamentosunun sözcüsü, Kazakistan'ın Başkenti Astana'da, son on yılın en kapsamlı "bölgesel zirvesini" gerçekleştirdi. Yayınlanan ortak bildiride toplantıya katılan liderler ve parlamento sözcüsü, *"bütün Orta Asya bölgesinde güvenlik, istikrar ve sürdürülebilir kalkınmanın tesisi için bölgesel işbirliği, karşılıklı destek ve temel sorunlara ortak çözüm"* için duydukları arzuyu dile getirdiler. Kazakistan Devlet Başkanı Sayın Nazarbayev bölgede yeni ortaya çıkan özgüveni şu sözlerle ortaya koydu: *"Hepimizin bölgede Rusya ve Çin gibi iki ortağımız var. Onlarla daima birlikte çalışacağız ve imzaladığımız bütün anlaşmalar yürürlükte kalacaktır. Ülkelerimizden bazıları Avrasya Ekonomik Birliği'nde, bazıları Ortak Güvenlik Örgütü'nde yer almakta ve bazıları da bu örgütlere katılmamaktadır. Bunun bir önemi yoktur. Fakat bizler kendi öz sorunlarımızı, üçüncü tarafların müdahalesi olmadan çözmeliyiz."*

Orta Asya liderleri bölgesel işbirliği potansiyeli konusunda asla habersiz değildir. Nitekim Orta Asya'nın iktisadi ve siyasi bütünleşmesi konusu 1990'larda ciddi olarak ele alınmıştır. 1994 yılında Kazakistan ve Özbekistan, iki ülke arasında ortak bir ekonomik alan yaratan bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya daha sonra Kırgızistan ve Tacikistan da katıldı ve bu teşebbüs 1998 yılında Orta Asya Ekonomik Forumu'nun doğmasına yol açtı. Dört yıl sonra, 2002'de, Orta Asya İşbirliği Örgütü zikredilen dört ülkenin katılımı ile resmen kuruldu. Örgüt, bölgede iktisadi işbirliğinin geliştirilmesi ve dış politikanın koordine edilmesini amaç ediniyordu. Bununla birlikte Örgütün etkin varlığı 2005 yılında birden ortadan kalktı. Çünkü söz konusu teşebbüs Rusya önderliğinde önce Avrasya Ekonomik Topluluğu olarak kurulan ve sonra Avrasya Ekonomik Birliği ismini alan örgüt tarafından yutulmuştu. O günden beri sınır anlaşmazlıkları, su kaynakları üzerindeki çatışmalar, ticaretin önündeki engeller, etnik kimlikler-arası çatışmalar, Rusya'nın Orta Asya'daki rolü üzerine ortaya çıkan farklı görüşler ve liderler arasındaki şahsi husumetler bölgedeki işbirliği ortamını zayıflatı.

2018 yılında, bölgedeki işbirliği ortamını zayıflatan faktörlerin ortadan kalkmasının, bölgede ekonomik işbirliği ve koordineli dış politika yakınsamasının ana sebebi, Sayın Mirziyoyev'in bölgenin merkez ülkesi ve bölgesel işbirliğinin anahtarı olan Özbekistan'da iktidara gelmesiyle esmeye başlayan olumlu rüzgardır (Engwall, 2018).

Özbekistan'ın, bölgedeki ilişkileri düzeltmeye yönelik izlediği aktif politika ve bölgesel işbirliği açılımı, işbirliğinin lokomotifi olmuştur. Bu bağlamda Sayın Mirziyoyev'in, Özbekistan'ın 2017-2021 Kalkınma Stratejisi'nde belirlediği önceliklere dayanarak, bölge ülkelerindeki girişimleri dikkat çekicidir ve yakından incelenmesi gerekir.

Sayın Mirziyoyev Mart 2017 tarihinde yaptığı Türkmenistan ziyaretinde, Türkmenistan ile bir stratejik işbirliği anlaşması imzaladı ve ortak enerji, güvenlik ve Orta Asya elektriğini Güney Asya'ya taşıyan Türkmenistan-Özbekistan-Tacikistan-Afganistan-Pakistan (TUTAP) projesi dahil olmak üzere, çeşitli ulaşım-iletim girişimlerinde işbirliği imkanlarını masaya yatırdı. Sayın Mirziyoyev aynı zamanda Türkmenistan'ın davetini kabul ederek, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğal gaz boru hattı projesine de katılmaya karar verdi. Türkmenistan, Özbekistan'a olan birikmiş borcunu elektrik enerjisi ile ödemeyi kabul etti. İki ülke siyasi, ticari, yatırım ve ulaştırma konularında daha ileri seviyede iki yanlı işbirliği imkanlarını değerlendirmeye aldılar. Özbekistan ve Türkmenistan'ın güvenlik alanındaki diyalogları ise terörizm, aşırı akımlar, Afganistan ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi ulus-ötesi suçları kapsamaktadır. Özbekistan, Türkmenistan üzerinden Hazar Denizi, Kafkasya, Avrupa ve İran körfezine ulaşma imkanını yakalamaktadır. Her iki ülke de Afganistan, Pakistan ve Güney Kafkasya'yı ilgilendiren enerji ve ulaştırma projeleri alanında işbirliği yapma konusunda anlaşmaya varmış bulunuyor.

Kazakistan, Özbekistan'ın bölgedeki en önemli ticari ortağıdır. Bununla birlikte Rusya etkisinde düzenlenen bölgesel anlaşmalar, iki ülke arasındaki ticareti kısıtlayıcı özelliklere sahipti. Gümrük vergileri ve sınır geçiş kontrolleri ticareti engelleyen en önemli unsurlar arasındaydı. Bu arada bölgenin gerçek liderinin Özbekistan mı yoksa Kazakistan mı olduğu konusundaki sun'i rekabet de ilişkileri zorlaştırmaktaydı. Özbek-Kazak yakınlaşması bölgesel ekonomik işbirliğinin anahtarıdır. Nasıl ki Avrupa Birliğinin motoru Alman-Fransız işbirliği idiye, Orta Asya'daki iktisadi bütünleşmenin motorunun da Özbek-Kazak işbirliği olacağını ileri süren görüşler bulunmaktadır (Engwall, 2018). Bu iki ana bölgesel gücün uyumlu ağırlığı; bölgesel iktisadi ve siyasi işbirliğinin temelini oluşturmaktadır.

Mart 2017'deki Astana ziyaretinde Sayın Mirziyoyev, ikili ticaretteki artışa dikkat çekmiş ve Şanghay İşbirliği Örgütü Dönem Başkanlığı döneminde bölgesel güvenliğe Kazakistan'ın yaptığı katkısı övmüştür. İki ülke hükümetleri ortak ticaret merkezleri, iki ülkenin sınai ürünlerinin teşviki ve bölgesel ticaret koridorlarının geliştirilmesi konularını kapsayan yeni ekonomik ve stratejik anlaşmalar imzaladılar. 23 Mart 2017'de düzenlenen

Kazak-Özbek Forumunda işadamları tutarı 1 milyar dolara ulaşan çok sayıda anlaşma imzaladılar. Özbekistan tarımsal ürünler üzerine koyduğu tüketim vergisinde kısıntıya giderken, iki ülkenin ulusal havayolları uçuş sayılarını arttırdı. 2017 Ağustosunda Kazakistan Milli Savunma Bakanı Özbekistan'ı ziyaret etti ve ortak talim ve askeri eğitime odaklanan iki yanlı askeri işbirliği anlaşması dahil olmak üzere çok sayıda iki yanlı savunma anlaşması imzalandı. Sayın Mirziyoyev 2018 yılını Kazakistan'da "Özbekistan Yılı", 2019 yılını da Özbekistan'da "Kazakistan Yılı" olarak ilan etti.

Sayın Mirziyoyev'in Mart 2018'de yaptığı Tacikistan ziyareti; Özbekistan-Tacikistan sınırında kapalı bulunan 16 adet kara geçiş noktasının hizmete açılması, iki ülke arasında vizelerin kaldırılması, Duşanbe-Taşkent havayolu seferlerinin başlatılması, Özbekistan tarafından Tacikistan'daki Rogun Barajının inşasına konan çekincenin kaldırılması ve iki ülke arasındaki elektrik iletim hatlarının ortak kullanımı gibi, son 20 yılın çözülmez gibi görünen sorunlarının ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır.

Sayın Mirziyoyev'in ilk yılında Özbekistan ile Kırgızistan arasındaki bağlar önemli ölçüde iyileşti. Daha önce 1300 kilometrelik Özbek-Kırgız sınırı boyunca çok sayıda askeri çatışmalar olurdu. Kırgızistan'daki barajların Özbekistan için hayati önemde olan tarımsal sulamayı kesintiye uğratması endişesi çatışmayı savaş boyutuna götürdü. Sayın Mirziyoyev döneminde sınırların düzenlenmesi sürecinde büyük ilerleme kaydedildi. Eylül 2017'de Mirziyoyev'in Kırgızistan ziyaretinde iki taraf, sınır anlaşmazlıklarının % 85'inin giderildiğini ilan etti. Mirziyoyev Kırgızistan'ı stratejik ortak ve Özbek-Kırgız sınırının bir dostluk sınırı olacağını ilan etti. Vergilendirme, eğitim, genişletilmiş sınır geçişleri ve diğer konularda çok sayıda anlaşma imzalandı. Stratejik ortaklık bildirgesinde, siyasi diyalogun güçlendirilmesi, sınır geçişlerinin kolaylaştırılması ve ekonomik bağların iyileştirilmesi konularına yer verildi. Taraflar Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolunun açılması ve Çin'in Kırgızistan üzerinden Taşkent'e bağlanması için bağlantı hatlarının inşası konularındaki arzularını dile getirdiler. Özbekistan, Kırgızistan'daki Kamber Ata Barajının inşaatına katılmaya karar verdi. Kasansai barajından Özbekistan'ın nasıl yararlanacağı karar bağlandı ve Mirziyoyev döneminde Özbek-Kırgız ticareti iki katına çıktı (Weitz,2018).

Sayın Mirziyoyev önderliğindeki Özbekistan ile Kırgızistan su ve enerji kaynaklarının bütünleşik kullanımını garanti eden yakın işbirliği politikasını izleme konusunda anlaştılar. İki ülke aynı zamanda, sınır muhafızları arasında silahlı çatışmalara yol açan tartışmalı sınırların %85'inin düzenlenmesi konusunda anlaştılar (Weitz,2018).

Şurası kuvvetle vurgulamak gerekir ki Sayın Mirziyoyev'in yeni dış politikası, Orta Asya'daki bütün devletlerinin çıkarına olmuştur.

Özbekistan Orta Asya Bölgesi dışındaki devletlerle de ilişkilerini geliştirmek için çaba göstermektedir. Nitekim Özbek-Rus bağları son yıllarda giderek kuvvetlendi. Silah satışı, askeri manevralar ve bölgesel diplomasi alanındaki işbirliği güçlendirildi. Bununla birlikte Özbekistan Hükümeti, Kerimov'un Avrasya Ekonomik Birliği ve Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü gibi uluslararası örgütlere üye olmama politikasını sürdürmektedir. Kerimov döneminde Özbekistan ile Çin arasında tesis edilen iyi ekonomik ilişkiler, Sayın Mirziyoyev döneminde de geliştirilmeye çalışılmakta ve Özbekistan Çin'in OBOR girişiminde önemli bir rol alma konusunda istekli davranmaktadır. Özbekistan ABD ile olan ekonomik ve güvenlik bağlarını genişletmek için çaba göstermektedir. Özbekistan Kalkınma Stratejisi 2017-2021 ile başlatılan reformların, Özbekistan'ı ABD iş dünyası ve diplomasisi bakımından daha çekici kılacağı söylenebilir (Weitz,2018).

5 Genel Değerlendirme ve Sonuçlar

Saygıdeğer Mirziyoyev önderliğinde hazırlanan "Özbekistan Kalkınma Stratejisi 2017-2021", bütünü itibariyle Özbekistan'ın ekonomisi ve dış politikası bakımından köklü bir reform programı olarak değerlendirilmelidir. Stratejinin III ve V. Bölümleri ise geliştirdiği yeni ekonomi programı, iktisadi bütünleşme ve bölgeye odaklı yeni dış politika açılımı ile sadece Özbekistan'ı değil aynı zamanda Orta Asya Devletlerinin tamamını ve Afganistan'ı da olumlu istikamette etkileme potansiyeli taşımaktadır. Belki de Sayın Mirziyoyev'in stratejisi, bütün Orta Asya devletlerinin arzuladıkları fakat ellerinde olmayan nedenlerle bugüne kadar gerçekleştiremedikleri emellerin ortak ifadesi olmuştur.

Sayın Mirziyoyev sadece ekonomi ve dış politika alanında bir strateji geliştirmekle kalmamış, bunu derhal bölge çapında uygulamaya sokmuştur. *Orta Asya'da stratejilerin geliştirildiği fakat uygulanmadığı, sözlerin verildiği fakat tutulmadığı Sovyet dönemi mirasının aksine, Sayın Mirziyoyev'in, "stratejilerin geliştirildiği ve uygulandığı, sözlerin verildiği ve tutulduğu" yeni yaklaşımı, bütün Orta Asya'da heyecan uyandırmış ve Orta Asya'nın iktisadi ve siyasi bütünleşmesi için yepyeni ümitler doğurmuştur.* Nitekim Özbekistan'ın, 7 Şubat 2017'de yürürlüğe konulan, 2017-2021 Kalkınma Stratejisi'nin; Orta Asya'da ekonomik bütünleşme ile dengeli, ortak çıkarlara dayalı ve yapıcı dış politika öncelikleri, bir yıllık bir süre içinde bölgede geniş uygulama imkanına kavuşmuştur. Bu durum Özbekistan'ın geliştirdiği stratejinin ne kadar gerçekçi ve ortak tarihi tecrübelerle dayandığının açık bir göstergesidir.

Bütün bu olumlu tespitlere rağmen, Sayın Mirziyoyev'in stratejisinin önünde engeller de bulunmaktadır. Bölgede süregelen işbirliği süreci, hala son derece formel karakterdedir. Bu nedenle kısa dönemde ulaşılacak bütün

sonuçların doğal olarak geçici olma özelliği akılda tutulmalıdır. *Şu anda gözlenen şey, bölgede ortaya çıkan iktisadi ve siyasi bütünleşme çabalarının, bölgenin iç dinamikleri sonucu olduğu ve sürece küresel güçlerin müdahalesinin bulunmadığı yönündedir.*

Her ne kadar Rus basını Rusya'nın katılımı olmaksızın ortaya çıkan bu yeni durumun önemine usulen temas ediyorsa da, Rusya'nın gelişmelere vereceği cevap merak konusudur. Bölgelerarası işbirliği politikasının uzun dönemdeki sağlamlığı, anlaşmalara, işbirliği türlerine ve tesis edilecek bölgesel kurumsal kapasiteye bağlı olacaktır. Bölgede sürdürülebilir ve öngörülebilir işbirliğinin tesisi, işbirliği alanında bir tür kurumsallaşmayı gerekli kılacaktır. Ancak Kırgızistan'ın Rusya'ya güçlü şekilde bağlılığı, Kazakistan'ın güçlü kuzey komşusu ile ilişkilerini yürütme sürecindeki sıkıntıları dikkate alındığında, bölge-içi mekanizmalarının tesisinin zorluğu anlaşılır. Dikkate alınması gereken diğer bir nokta da, Türkmenistan'ın bölge çapındaki işbirliğine katılmadaki kararlılığının derecesi ile ilgilidir. 2018 Astana toplantısında Türkmenistan Devlet Başkanının bulunmayışı, bazı dedikoduların yayılmasına yol açmıştır. Türkmenistan'ın izlediği Sürekli Tarafsızlık Politikasının, bu tür çok yanlı işbirliği teşebbüsleri önünde önemli bir engel olarak görülmektedir. Türkmenistan, iktisadi ve güvenlikle ilgili çıkarlarının, Orta Asya genelinden farklı olduğunu düşünme eğilimindedir. Orta Asya liderlerinin bölgeyi Avrupa ile Asya arasındaki bir ticari kara yolu geçişine çevirme arzuları, Türkmenistan olmaksızın gerçekleştirilemez. Bu nedenle Türkmenistan'ın Avrupa ile Asya arasındaki transit konumu önemlidir.

Kaynakça

- Bocutoğlu, E., (2016), **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 3. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Engwall, J., (2018), "The Reemerging Self-Confidence of Central Asia", **CACI Analyst, Analytical Article**, 22 March 2018
- Kausikan, B., Starr, S.F., Cheng, Y., (2017), "Asia's Game of Thrones, Central Asia: All Together Now", 16 June 2017.
- The Tashkent Times, (2018), "Uzbekistan's Development Strategy for 2017-2021 has been adopted following public consultation", Sunday 18 March 2018.
- Weitz, R., (2018), **Uzbekistan's New Foreign Policy: Change and Continuity under New Leadership**, Central Asia-Caucasus Institute § Silk Road Studies Program, 2018 ISBN: 978-91-88551-05-4
- Zakirov, I., Nevskaya, J., (2017), "Uzbekistan's New Foreign Policy Doctrine", **Published in Analytic Articles, Central Asia-Caucasus Analyst**, 18 September 2017.